2026-yil
9(2)-son

“FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI”

ILMIY - METODIK

JURNALI

saen.uz

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
9(2)-son

Bosh muharrir:
Shoumarov G‘ayrat Bahromovich, psixologiya fanlari doktori, akademik

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Qodirov Umarali Do‘stqobilovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Mas’ul kotib:
Muqimov Alisher

Texnik muharrir:
Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

TAHRIR HAY’ATI:

01.00.00 – FIZIKA-MATEMATIKA FANLARI
Ayupov Shavkat Abdullayevich, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
A’zamov Abdulla, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
Zohidov Erkin A’zamovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

02.00.00 – KIMYO FANLARI
Normaxamatov Nodirali Soxobataliyevich, kimyo fanlar doktori, professor
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, kimyo fanlar doktori, akademik

03.00.00 – BIOLOGIYA FANLARI
Abdurahmonov Ibrohim Yo‘lchiyevich, biologiya fanlari doktori, akademik
Sulaymonov Botirjon Abdushukurovich, biologiya fanlari doktori, akademik

04.00.00 – GEOLOGIYA-MINERALOGIYA FANLARI
Fayziyev Abdulhaq Radjabovich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor
Husanov Sultonboy To‘xtayevich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor

05.00.00 – TEXNIKA FANLARI
Allayev Qahramon Rahimovich, texnika fanlari doktori, akademik
Majidov Inom Urishevich, texnika fanlari doktori, professor
Turobjonov Sadritdin Maxamatdinovich, texnika fanlari doktori, akademik
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

06.00.00 – QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI
Namozov Shodmon Ergashovich, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, akademik
Shoumarov Hikmat Bahromovich, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, professor

07.00.00 – TARIX FANLARI
Ziyo Azamat Hamid o‘g‘li, tarix fanlari doktori, akademik
Sagdullayev Anatoliy Sagdullayevich, tarix fanlari doktori, akademik
Yusupova Diloram Yunusovna, tarix fanlari doktori, akademik

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, iqtisod fanlari doktori, akademik
Musayev Behzod Anvarovich, iqtisod fanlari nomzodi
To‘xliyev Nurislom, iqtisod fanlari doktori, akademik
G‘ulomov Saidahror Saidahmedovich, iqtisod fanlari doktori, akademik

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(2)-son

09.00.00 – FALSAFA FANLARI
Nazarov Qiyom Normirzayevich, falsafa fanlari doktori, professor
Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich, falsafa fanlari doktori, professor

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI
Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich, filologiya fanlari doktori, akademik
Xidirov Rajab Gulmatovich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (Tojikiston)

11.00.00 – GEOGRAFIYA FANLARI
Nigmatov Asqar Nigmatullayevich, geografiya fanlari doktori, professor
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, geografiya fanlari doktori, professor

12.00.00 – YURIDIK FANLAR
Rustamboyev Mirzayusuf Hakimovich, yuridik fanlar doktori, professor
Saidov Akmal Xolmatovich, yuridik fanlar doktori, akademik
Xolmo'minov Jumanazar Toshtemirovich, yuridik fanlar doktori, professor
Qodirov Bobiromon Bekmurodovich, yuridik fanlar doktori, professor

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI
Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, akademik
Ibraimov Xolboy, pedagogika fanlari doktori, akademik
Musurmonova Oynisa, pedagogika fanlari doktori, professor
Umarov Bahrom Norboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI
Akilov Xabibulla Ataullayevich, tibbiyot fanlari doktori, professor
Nazirov Feruz Gafurovich, tibbiyot fanlari doktori, akademik

15.00.00 – FARMATSEVTIKA FANLARI
Abdullabekova Viloyat Nurillabekovna, farmatsevtika fanlari doktori, professor
Tulaganov Abduqodir Abdurahmonovich, farmatsevtika fanlari doktori, professor

16.00.00 – VETERINARIYA FANLARI
Daminov Asadullo Suvonovich, veterinariya fanlari doktori, professor
Jabborov Shuhrat Abdumajidovich, veterinariya fanlari doktori, professor
G'afurov Aktam G'afurovich, veterinariya fanlari doktori, professor

17.00.00 – SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI
Ahmedova Nigora Rahimovna, sanatshunoslik fanlari doktori, professor
Hakimov Akbar Abdullayevich, san'atshunoslik fanlari doktori, akademik

18.00.00 – ARXITEKTURA FANLARI
Nozilov Dodo Avazovich, arxitektura fanlari doktori, professor
Uralov Axtam Sindarovich, arxitektura fanlari doktori, professor

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI
Abdusamatov Hasanboy Usmonjon o'g'li, psixologiya fanlari doktori, professor
Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Karimova Vasila Mamanosirovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Halimova Mashraboy Vohidovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Lazar Drajeta, psixologiya fanlari doktori, professor (Belgrad, Serbiya)
Karpinskiy Konstantin Viktorovich, psixologiya fanlari doktori, professor (Grodno, Belarussiya)
Boboyeva Sayyora Boboradjabovna, psixologiya fanlari doktori, professor (Tojikiston)
Suletbayeva Ella Serikbayevna, psixologiya fanlari doktori, dotsent

Turaxonov Abdukarim Eshkuziyevich, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI
Bekmurodov Mansur Bobomurodovich, sotsiologiya fanlari doktori, professor
Toshmuhamedova Dilorom Gafurdjanovna, sotsiologiya fanlari doktori

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR
Avazov Komil Xolliyevich, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent
Fayzullayev Alisher Omonullayevich, siyosiy fanlar doktori, professor
Hasanov Otabek Abdurashidovich, siyosiy fanlar doktori
Paxrutdinov Shukritdin Ilyasovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Omonov Baxtiyor Axtamovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Quronboyev Qahramon Qo'chqorovich, siyosiy fanlar doktori, professor

24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI
Ibrohimov Ne'matulla, filologiya fanlari doktori, akademik
Islomov Zohidjon Mahmudovich, filologiya fanlari doktori, professor

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(2)-son

UDK: 81'42:81'25

Xayitova Sevaraxon Nodirbek qizi,
"Sales Up Technologies" MChJ,
Ta'lim va malaka oshirish bo'yicha o'qituvchi

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA DINIY REALIYALARNI TADQIQ ETISHNING LINGVOMADANIY ASOSLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada diniy va marosimiy leksikaning lingvomadaniy xususiyatlari Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani hamda Mark E. Reese tomonidan ingliz tiliga tarjima qilingan "Bygone Days" asari materiallari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi diniy realiyalarning badiiy matndagi nominativ, lingvomadaniy va pragmatik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning tarjimada ifodalanish usullarini qiyosiy o'rganishdan iborat. Diniy realiya tushunchasi faqat muayyan diniy tushunchani ifodalovchi lug'aviy birlik sifatida emas, balki milliy-madaniy, tarixiy, diniy va assotsiativ komponentlarni o'zida mujassamlashtiruvchi murakkab lingvomadaniy birlik sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: diniy leksika, marosimiy leksika, diniy realiya, lingvomadaniy konsept, lingvomadaniyatshunoslik, tarjima, "O'tkan kunlar", "Bygone Days", madaniy semantika.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ РЕАЛИЙ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В статье рассматриваются лингвокультурные особенности религиозной и обрядовой лексики на материале романа Абдуллы Кадыри «Ўткан кунлар» и его английского перевода Марка Э. Риза «Bygone Days». Основной целью исследования является выявление номинативных, лингвокультурных и прагматических особенностей религиозных реалий в художественном тексте, а также определение способов их передачи в переводе. Религиозная реалия рассматривается не только как языковая единица, обозначающая определённое религиозное понятие, но и как сложная лингвокультурная единица, включающая национально-культурный, исторический, религиозный и ассоциативный компоненты.

Ключевые слова: религиозная лексика, обрядовая лексика, религиозная реалия, лингвокультурный концепт, лингвокультурология, перевод, «Ўткан кунлар», «Bygone Days», культурная семантика.

LINGUOCULTURAL FOUNDATIONS OF STUDYING RELIGIOUS REALIA IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract. This article examines the linguocultural features of religious and ritual vocabulary in Abdulla Qodiriy's novel *O'tkan kunlar* and Mark E. Reese's English translation *Bygone Days*. The study aims to identify the nominative,

linguocultural and pragmatic characteristics of religious realia in the literary text and to analyze the ways in which these culture-specific units are rendered in English. Religious realia are interpreted not merely as lexical units denoting religious concepts, but as complex linguocultural units incorporating national-cultural, historical, religious and associative components.

Keywords: religious vocabulary, ritual vocabulary, religious realia, linguocultural concept, linguoculturology, translation, "*O'tkan kunlar"*, "*Bygone Days"*, cultural semantics.

Kirish. Til xalqning moddiy va ma'naviy tajribasini aks ettiruvchi asosiy vositalardan biri bo'lib, uning lug'aviy tarkibida muayyan millatning tarixiy taraqqiyoti, dunyoqarashi, urf-odatlari, diniy e'tiqodlari va ijtimoiy munosabatlari o'z ifodasini topadi. Ayniqsa, diniy va marosimiy mazmunga ega leksik birliklar milliy madaniyatning o'ziga xos qatlamini tashkil etadi. Bunday birliklarning semantik mazmuni ko'pincha ularni yuzaga keltirgan tarixiy, diniy va ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

Diniy leksikani faqat terminologik birliklar yig'indisi sifatida o'rganish uning mazmuniy imkoniyatlarini to'liq ochib bermaydi. Diniy birliklar muayyan xalqning diniy tasavvurlari bilan bir qatorda, kundalik turmush tarzi, axloqiy me'yorlari, marosimlari va ijtimoiy munosabatlari haqida ham muhim ma'lumot beradi. Shu sababli bunday birliklarni lingvomadaniy nuqtayi nazardan tadqiq etish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy munosabatlarni ochib berishga xizmat qiladi.

Mazkur masala badiiy tarjima jarayonida yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bir tilda mavjud bo'lgan diniy realiya boshqa tilda semantik jihatdan yaqin birlikka ega bo'lishi mumkin, biroq uning milliy-madaniy komponenti to'liq mos kelmasligi ehtimoli yuqori. Natijada tarjimon oldida ikki muhim vazifa yuzaga keladi: birinchidan, birlikning asosiy mazmunini yetkazish; ikkinchidan, uning madaniy o'ziga xosligini imkon qadar saqlash. Tarjima nazariyasida bunday muammolar ekvivalentlik, madaniy muvofiqlik va tarjima strategiyalari masalalari bilan bevosita bog'liqdir [1; 2; 5].

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani diniy va marosimiy leksikani lingvomadaniy jihatdan tadqiq etish uchun muhim badiiy manbalardan biridir. Asarda XIX asr Turkistonining ijtimoiy, siyosiy, maishiy va diniy-madaniy muhiti keng tasvirlangan [9]. Romanning Mark E. Reese tomonidan ingliz tiliga tarjima qilinishi esa mazkur diniy-madaniy birliklarning boshqa til va madaniyat makonida qanday qayta ifodalanganini o'rganish imkonini beradi [8].

Shu nuqtayi nazardan, tadqiqotning dolzarbligi diniy realiyalarning lingvomadaniy konsept sifatidagi mohiyatini hamda ularning tarjima jarayonida qayta ifodalanish xususiyatlarini aniqlash bilan belgilanadi.

Tadqiqotning maqsadi o'zbek va ingliz tillaridagi diniy realiyalarning lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash, ularning badiiy matndagi funksiyasini ochib berish va tarjimada qo'llanilgan asosiy usullarni qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Diniy realiyalarni tadqiq etish til, madaniyat va tarjima nazariyasining kesishgan nuqtasida shakllangan muhim ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Lingvomadaniyatshunoslik doirasida til birliklarining milliy-madaniy xususiyatlari, ularning xalqning tarixiy tajribasi va dunyoqarashi bilan aloqasi o‘rganiladi [4]. Shu nuqtayi nazardan, diniy realiya muayyan diniy tushunchani ifodalash bilan birga, uning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan madaniy muhitni ham aks ettiradi.

Tarjima nazariyasida realiyalarni boshqa tilga o‘girish masalasi alohida ahamiyatga ega. P. Newmark madaniy birliklarni tarjima qilishda ularning kontekstual vazifasi va maqsadli auditoriya uchun tushunarliligini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi [5]. M. Baker esa tarjima jarayonida ekvivalentlikning turli darajalari, xususan, so‘z, ibora va matn darajasidagi muvofiqlik masalalariga e’tibor qaratadi [1]. E. Nida tarjimada mazmun va ta’sirning qayta yaratilishini muhim tamoyil sifatida ko‘rsatadi [6].

G. Toury tarjimani maqsadli madaniyat me’yorlari bilan bog‘liq holda o‘rganib, tarjima mahsulini ikki madaniyat o‘rtasidagi munosabatlar nuqtayi nazaridan tahlil qilish imkonini beradi [11]. L. Venuti esa tarjimonning madaniy birliklarni o‘zlashtirish yoki ularning begonaligini saqlashga qaratilgan strategiyalarini muhokama qiladi [12].

“O‘tkan kunlar” romanining ingliz tilidagi tarjimalariga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ham asardagi milliy-madaniy birliklarning tarjima qilinishi, ularning semantik va madaniy xususiyatlarining qayta ifodalanishi masalalariga e’tibor qaratilgan [7]. Shu jihatdan diniy realiyalarni alohida lingvomadaniy qatlam sifatida tadqiq etish mazkur yo‘nalishdagi izlanishlarni yanada boyitadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot materiali sifatida Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani va Mark E. Reese tarjimasidagi *Bygone Days* asari olindi [8; 9]. Tadqiqotda diniy va marosimiy mazmunga ega leksik birliklarning asliyat va tarjima matnidagi qo‘llanish xususiyatlari qiyosiy asosda o‘rganildi.

Tadqiqot jarayonida deskriptiv, komponent, lingvomadaniy, kontekstual va qiyosiy-tarjima tahlili metodlaridan foydalanildi. Deskriptiv metod orqali diniy va marosimiy birliklarning lingvistik xususiyatlari tavsiflandi. Komponent tahlil yordamida birliklarning denotativ va konnotativ semalari aniqlandi. Lingvomadaniy tahlil vositasida birliklarning milliy-madaniy mazmuni ochib berildi. Kontekstual tahlil diniy realiyalarning badiiy matndagi funksiyasini aniqlashga xizmat qildi. Qiyosiy-tarjima tahlili orqali esa o‘zbekcha birliklarning ingliz tilidagi ifodalanish shakllari va tarjima strategiyalari o‘rganildi.

Mazkur metodologik yondashuv diniy realiyani shartli ravishda “leksema → lingvomadaniy konsept → tarjima ekvivalenti” zanjiri asosida tahlil qilish imkonini beradi.

Asosiy qism

Diniy realiya va lingvomadaniy konsept munosabati

Diniy realiya muayyan xalqning diniy hayoti, e'tiqodi, marosimlari va tarixiy-madaniy tajribasi bilan bog'liq bo'lgan, boshqa madaniyat vakili uchun to'liq ekvivalentga ega bo'lmasligi mumkin bo'lgan leksik birlik sifatida talqin qilinadi. Biroq diniy realiyaning lingvomadaniy qiymati uning shunchaki "madaniy jihatdan xos so'z" ekanligi bilan belgilanmaydi. Uning mazmunida bir nechta semantik va pragmatik qatlamlar mujassamlashadi.

Shu jihatdan diniy realiyaning mazmunini quyidagi model orqali ifodalash mumkin:

Diniy realiya = nominativ ma'no + diniy komponent + milliy-madaniy komponent + tarixiy komponent + pragmatik komponent.

Masalan, **madrasa** leksemasi faqat ta'lim muassasasini anglatmaydi. "O'tkan kunlar" kontekstida mazkur birlik diniy ta'lim, ilm olish an'anasi, tarixiy davr va ijtimoiy muhit bilan bog'liq qo'shimcha assotsiativ ma'nolarni ham faollashtirishi mumkin.

Demak, diniy realiyani tarjima qilishda faqat lug'aviy muqobilni topish yetarli emas. Tarjimon realiyaning matndagi funksiyasi, tarixiy-madaniy konteksti va o'quvchida hosil qiladigan assotsiatsiyalarini ham hisobga olishi lozim.

"O'tkan kunlar"dagi diniy realiyalarning lingvomadaniy xususiyatlari

Roman materiallari asosida diniy va marosimiy birliklarni shartli ravishda ibodat va diniy amaliyot, diniy shaxs va ijtimoiy mavqe, diniy ta'lim, marosim hamda diniy-madaniy tushunchalarni ifodalovchi birliklarga ajratish mumkin.

Namoz, tahorat, azon, duo, madrasa, mulla kabi birliklar mazkur qatlamning muhim vakillaridir. Ularning har biri bevosita diniy mazmun bilan bir qatorda, tarixiy davr va ijtimoiy muhitni ifodalashda ham ishtirok etadi.

"Namoz" konseptining lingvomadaniy xususiyatlari

Namoz diniy realiyasining asosiy denotativ ma'nosi islomdagi ibodat shaklini anglatishdan iborat. Biroq badiiy matnda mazkur birlik vaqt, makon, shaxs va ijtimoiy tartib bilan bog'lanadi. Shu nuqtayi nazardan, uning konseptual mazmunini:

namoz → ibodat → diniy tartib → vaqt → jamoaviy hayot → musulmon dunyoqarashi zanjiri orqali ifodalash mumkin.

Ingliz tilidagi prayer birligi "namoz"ning umumiy mazmunini ma'lum darajada ifodalashi mumkin. Biroq ushbu birliklar to'liq semantik va lingvomadaniy ekvivalent hisoblanmaydi. "Prayer" ingliz tilida kengroq diniy tushunchani ifodalashi mumkin bo'lsa, "namoz" islomdagi muayyan ibodat shakliga ishora qiladi. Shunday ekan, tarjimada nominativ mazmun saqlangan taqdirda ham realiyaning lingvomadaniy hajmi qisqarishi mumkin.

"Azon" realiyasining lingvomadaniy xususiyati

Azon diniy realiyasi diniy amaliyot bilan bir qatorda vaqtni belgilovchi lingvomadaniy marker sifatida ham namoyon bo'ladi. Mazkur birlik orqali ibodat vaqti, masjid, jamoa va musulmonlarning kundalik hayot tartibi kabi tushunchalar o'zaro bog'lanadi.

Uning konseptual modelini quyidagicha ifodalash mumkin:

azon → namoz vaqti → masjid → jamoa → musulmon makoni → diniy tartib.

Bunday birliklarni tarjima qilishda o‘quvchining madaniy bilim darajasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ayrim holatlarda transliteratsiya bilan bir qatorda izohlash yoki funksional tavsiflash usulidan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

“Madrasa” va “mulla” birliklarining madaniy-semantik xususiyatlari

Madrasa leksemasi diniy ta’lim muassasasini anglatishi bilan birga, tarixiy davrning ta’lim tizimi va ilmiy-diniy muhitini ifodalovchi madaniy birlik sifatida ham ahamiyatlidir. Uning tarjimasida faqat “religious school” kabi funksional ekvivalentdan foydalanish realiyaning tarixiy-madaniy xususiyatlarini to‘liq ifodalamasligi mumkin.

Mulla birligi esa diniy bilim va ijtimoiy mavqeni ifodalovchi birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur leksemaning semantik mazmuni tarixiy davr va muayyan ijtimoiy kontekstga bog‘liq ravishda o‘zgarishi mumkin. Shu bois uni tarjima qilishda birlikning matndagi vazifasi va personajga nisbatan qo‘llangan konnotatsiyalarni hisobga olish zarur.

Diniy realiyalarni tarjima qilish strategiyalari

Diniy realiyalarni boshqa tilga tarjima qilishda asosiy muammo so‘zning lug‘aviy ekvivalentini topish emas, balki uning ortida turgan lingvomadaniy konseptni imkon qadar qayta yaratishdir. Tarjima jarayonini quyidagi model asosida ifodalash mumkin:

Asliyatdagi realiya → konseptual mazmun → tarjimon interpretatsiyasi → inglizcha birlik → o‘quvchi konseptualizatsiyasi.

Mazkur jarayonda bir necha tarjima strategiyalaridan foydalanish mumkin:

Tarjima usuli	**Asosiy vazifasi**
Transliteratsiya	Milliy-madaniy birlikning shaklini imkon qadar saqlash
Transkripsiya	Asliyatdagi tovush shaklini tarjima tilida qayta ifodalash
Funksional ekvivalentlik	Birlikning asosiy vazifasini maqsad tilidagi muqobil orqali berish
Eksplitsitatsiya	Asliyatda yashirin bo‘lgan ma’noni tarjimada ochiq ifodalash
Izohlash	Madaniy va tarixiy mazmunni qo‘shimcha tushuntirish
Generalizatsiya	Tor ma’noli birlikni kengroq ma’noga ega birlik orqali ifodalash

Mazkur usullarning tanlanishi realiyaning matndagi funksiyasi, tarjima maqsadi va maqsadli auditoriyaning madaniy bilimlari bilan bog‘liq. Tarjimon bir holatda milliy birlikni saqlashni, boshqa holatda esa uning mazmunini o‘quvchiga tushunarli tarzda yetkazishni ustuvor deb bilishi mumkin [1; 5; 12].

Muhokama. Diniy realiyalarning tarjimasida nominativ mazmun bilan lingvomadaniy mazmun o‘rtasidagi munosabat alohida ahamiyatga ega. Bitta birlikning lug‘aviy ma’nosi tarjima tilida mavjud bo‘lishi mumkin, biroq uning tarixiy, diniy yoki ijtimoiy assotsiatsiyalari to‘liq mos kelmasligi mumkin. Shu sababli diniy realiyalarni tarjima qilish jarayonida ekvivalentlikni faqat lug‘aviy muvofiqlik darajasida baholash yetarli emas.

Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidagi diniy va marosimiy leksika qahramonlarning diniy qarashlarini ifodalash bilan birga, ularning kundalik turmushi, ijtimoiy mavqeyi, marosimiy xulqi va tarixiy muhitini ham belgilaydi. Shu jihatdan diniy birliklar asarning badiiy makonini shakllantiruvchi muhim lingvistik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Mark E. Reese tarjimasi misolida diniy va milliy-madaniy birliklarni boshqa tilga o‘girishda tarjimon oldida ikki asosiy vazifa turishi kuzatiladi: bir tomondan, asliyatning milliy o‘ziga xosligini saqlash, ikkinchi tomondan, ingliz tilidagi o‘quvchi uchun mazmunning tushunarliligini ta’minlash. Mazkur ikki vazifa o‘rtasidagi muvozanat tarjima strategiyasini belgilashda muhim omil hisoblanadi.

Shunday qilib, diniy realiyani tarjima qilish jarayonini “realiya – lingvomadaniy konsept – tarjima strategiyasi” modeli asosida ko‘rib chiqish mumkin. Ushbu modelda realiyaning lug‘aviy mazmuni bilan bir qatorda, uning diniy, tarixiy, milliy-madaniy va pragmatik komponentlari ham hisobga olinadi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari “O‘tkan kunlar” romanidagi diniy va marosimiy leksikaning bir necha muhim xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Birinchidan, diniy realiyalar faqat diniy tushunchalarni nomlash bilan cheklanmay, badiiy makonning tarixiy va ijtimoiy xususiyatlarini shakllantirishda ham ishtirok etadi. Ikkinchidan, diniy birliklarning mazmuni kontekst ta’sirida kengayib, qo‘shimcha milliy-madaniy va pragmatik komponentlarni yuzaga chiqaradi. Uchinchidan, diniy realiyalarning tarjimasida birgina lug‘aviy ekvivalentdan foydalanish ko‘pincha ularning to‘liq lingvomadaniy mazmunini saqlash uchun yetarli bo‘lmaydi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, diniy realiyalarni tarjima qilishda transliteratsiya, funksional ekvivalentlik, eksplitsitatsiya, izohlash va generalizatsiya kabi strategiyalar o‘zaro uyg‘un holda qo‘llanishi mumkin. Ularning samaradorligi realiyaning matndagi funksiyasi va maqsadli auditoriyaning madaniy bilimlari bilan belgilanadi.

Tadqiqot asosida diniy realiyaning quyidagi konseptual modeli taklif etiladi:

diniy realiya → nominativ ma’no → diniy komponent → tarixiy komponent → milliy-madaniy komponent → pragmatik mazmun → tarjima strategiyasi.

Mazkur model diniy leksikani boshqa badiiy asarlar va ularning tarjimalari misolida ham qiyosiy o‘rganish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, diniy realiyalar til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy munosabatni aks ettiruvchi murakkab lingvomadaniy birliklardir. Ularning mazmuni faqat lug‘aviy ma’no bilan chegaralanmay, diniy dunyoqarash, tarixiy

xotira, milliy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va madaniy tajriba bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi.

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani materiallari diniy va marosimiy leksikaning badiiy matnda muhim lingvomadaniy vazifa bajarishini ko‘rsatadi. Namoz, azon, madrasa, mulla, duo, tahorat kabi birliklar asarda nafaqat diniy tushunchalarni ifodalash, balki tarixiy davr va ijtimoiy-madaniy muhitni yaratish vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

Roman va uning ingliz tilidagi tarjimasini qiyosiy o‘rganish diniy realiyalarni boshqa tilga o‘girishda nominativ ekvivalentlikning o‘zi yetarli emasligini ko‘rsatadi. Tarjimada realiyaning lingvomadaniy identifikatori, tarixiy konteksti va pragmatik mazmunini imkon qadar qayta yaratish zarur.

Shu sababli diniy realiyalarni tarjima qilishda funksional ekvivalentlik, eksplitsitatsiya, izohlash, transliteratsiya va kombinatsiyalangan tarjima strategiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda ilgari surilgan “realiya – lingvomadaniy konsept – tarjima strategiyasi” modeli diniy leksikani boshqa badiiy asarlar va ularning tarjimalari misolida tadqiq etishda ham qo‘llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2011.
2. Bassnett S. Translation Studies. – 4th ed. – London; New York: Routledge, 2014.
3. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. – London: Oxford University Press, 1965.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология. – Москва: Академия, 2001.
5. Newmark P. A. Textbook of Translation. – New York: Prentice Hall, 1988.
6. Nida E. A. Toward a Science of Translating. – Leiden: E. J. Brill, 1964.
7. Nosirova A. E. “O‘tkan kunlar” romanining ingliz tiliga tarjima variantlari // Modern Science and Research. – 2024. – №3. – B. 291–295.
8. Qodiriy A. Bygone Days: O‘tkan kunlar. Translated by Mark E. Reese. – Nashville, TN: Muloqot Cultural Engagement Program, 2019.
9. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. – Toshkent: Sharq, 2018.
10. Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
11. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1995.
12. Venuti L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2008.

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
9(2)-son

Muassis - "FAN VA INNOVATSIYA YANGILIKLARI" MCHJ
Jurnal hamkori - «PROFI UNIVERSITY»

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 24-may kuni № 454068-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 1 oyda bir marta o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 190110, Toshkent shahri Uchtepa tumani, Bog'iston MFY, 14-mavze, 8-uy.

Telefonlar: +998 90 749 00 00
+998 90 749 77 77
+998 91 902 05 01
E-mail: saen_2024@mail.ru
Jurnal sayti: www.saen.uz
Telegram kanali: **https://t.me/saen_2024**

Maqolada keltirilgan fakt va ma'lumotlarning to'g'riligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

"Fan va ta'lim yangiliklari" ilmiy-amaliy jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori (25.08.2025 y., №374/5) bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

ISSN: 3093-8694